

Силует жінки

Оноре де Бальзак

Переклав Дмитро Паламарчук у 1989 р.

Присвячується маркізові

Джованні Карло ді Негро

Маркіза де Лістомер — молода жінка, вихована в дусі Реставрації. У неї стійкі принципи, вона поститься, ходить до причастя, а проте любить чепуритися, їздить на бали, до Італійського театру, в Оперу. Її духівник дозволяє їй сполучати мирське з небесним. Вона незмінно в цілковитій згоді і з церквою, і зі світським етикетом — одне слово, вона прообраз сучасності, яка проголосила своїм гаслом законність. Поведінка маркізи просякнута такою побожністю, що в разі появи нової пані Ментенон вона могла б наблизитися до похмурого благочестя останніх днів правління Аюдовіка XIV, і водночас у ній цілком достатньо світського полиску, який міг би пасувати галантним звичаям першої пори цього правління, якби вона воскресла. Нині вона цнотлива з розрахунку або, може, з уподобання. Одружена ось уже сім років з маркізом де Лістомером, одним із депутатів, яких чекає звання пера, вона, певно, гадає, що своїм поведженням сприяє честолобним намірам родини. Остаточне судження про неї деякі жінки відкладають до того часу, коли пан де Лістомер стане пером, а їй мине тридцять шість років — вік, коли більшість жінок починає розуміти, що вони стали жертвами суспільних законів. Маркіз людина досить незначна: при дворі його цінують, але його переваги, так само як і хиби, жалюгідні; перші не додають йому ореола чесноти, другі не знімають навкруг нього галасу, цього супутника світських вад. Він депутат, але ніколи не виступає, зате голосує цілком добромисно. В подружньому житті він поводить себе так само, як і в палаті, а тому зажив слави одного з найвзірцевіших чоловіків у Франції. Він не з тих, хто

захоплюється, але й не бурчить, аби лишень йому не докучали. Друзі прозвали його "тьмяною погодою". Справді, він не буває ні надто веселий, ні надто похмурий. Він схожий на всіх міністрів, які змінювали один одного у Франції з часів Хартії. Жінці з усталеними житейськими звичаями важко було потрапити до кращих рук. Чи ж для добродушної жінки не означає уже багато чого досягти, одружившись із тим, хто нездатний на легковажність? Траплялися дурні, які під час танцю насмілювалися легенько потиснути маркізі руку; у відповідь — лише зневажливий погляд, і кожен відчував ту образливу байдужість, яка, неначе весняні приморозки, губить паростки найсміливіших мрій. Красуні, дотепники, джентльмени, ловеласи, носії старовинних чи просто відомих імен, люди високого лету, люди незначні — всі біля неї примеркали. Вона завоювала собі право, не даючи приводу для лихослів'я, розмовляти з чоловіками, які їй здаються розумними, так довго і так часто, скільки їй заманеться. Деякі вітрогонки ладні дотримуватися цього плану сім років з тим, щоб потім дати цілковиту волю своїм примхам; але приписати такий розрахунок маркізі де Лістомер означало б принизити її. Яке щастя тільки дивитися на цю диво-маркізу. Вона вміє вести розмову, я вмію слухати. Я їй сподобався; буваю на її вечорах. Більшого мені не треба. Пані де Лістомер ні потворна, ні вродлива; у неї білі зуби, яскравий рум'янець, криваво-червоні губи; вона високого зросту; ніжки у неї стрункі й маленькі, але вона не виставляє їх напоказ; очі в неї не темні, як у більшості парижанок, а випромінюють м'яке світло, таке чарівне, коли вона у веселому настрої. Крізь цю не бозна-яку оболонку вгадується душа. Якщо маркіза захоплена розмовою, то з-під зовнішньої стриманості виступають приховані в ній чари, і тоді вона стає знадливою. Вона не ганяється за успіхом, але має його. Адже завжди знаходиш те, чого не шукаєш. Ця заувага так часто себе виправдує, що з часом стане прислів'ям. Ось вона й буде мораллю цієї романтичної пригоди, яку я не дозволив би собі розповісти, якби її відлуння не рознеслося по всіх паризьких салонах.

Десь місяць тому маркіза де Лістомер танцювала з молодиком, не менш скромним, ніж легковажним; він наділений багатьма гарними рисами, але виявляє лише свої вади: він палкий, але з пристрастей

глузує; кмітливий, але таланти свої приховує; корчить із себе вченого з аристократами і аристократа з ученими. Ежен де Растіньяк належить до числа вельми розважливих молодих людей, які пробують свої сили в усьому і ніби промацують теперішнє, щоб узнати, що обіцяє їм майбутнє. Поки не пробила для нього година амбіцій, він з усього кпить; він вишуканий і оригінальний — дві рідкісні властивості, бо одна виключає другу. Він розмовляв із маркізою де Лістомер близько півгодини, проте на успіх не розраховував. Користуючись невимушеністю розмови, що торкалася то опери "Вільгельм Телль"¹, то питання про жіночі обов'язки, він кілька разів позирав на маркізу так, ніби хотів поцілувати її; потім відійшов і вже за цілий вечір не перемовився з нею жодним словом. Він танцював, грав в екарте, трохи програвся і пішов спати. Запевняю вас, що все відбувалося саме так. Я нічого не перебільшую і нічого не применшую.

Другого ранку Растіньяк прокинувся пізно й довго вилежувався в постелі, поринувши, безперечно, у ті вранішні мрії, в яких юнак подумки, мов той сильф, прослизає під шовкові, кашемірові або й ситцеві запони. В такі хвилини що глибше тіло занурене в дрімоту, то бадьоріший дух. Нарешті Растіньяк підвівся, ледь позіхнув, як добре вихована людина, подзвонив служникові, велів подати чай, випив його чималенько, що здається цілком природним любителям цього напою; тим же, хто п'є чай лише як ліки, я повинен пояснити, що Ежен одночасно писав листа. Він сидів зручно, ставлячи ноги частіше на хутряний килимок, ніж на камінні ґратки. Як приємно, прокинувшись і запнувши щільніше халат, простягти ноги на полірований залізний прут, що з'єднує двох грифів камінних ґраток, і мріяти про кохану! Який жаль, що в мене нема ні коханої, ні каміна, ні халата! Коли все це в мене буде, то я про свої спостереження розповідати не стану, а добуду з них корисну науку.

На першого листа Ежен витратив якусь чверть години, згорнув його, запечатав і, не надписавши адреси, поклав біля себе. Другий, початий об одинадцятій, був завершений лише опівдні. Всі чотири сторінки були пописані.

"Ця жіночка не йде мені з голови",— думав він, запечатуючи друге послання; він поклав його біля себе, збираючись, очевидно, надписати адресу, коли отямиться від мрій. Запнувши поли візерунчастого халата, він поставив ноги на ослінчик, застромив руки в кишеньки червоних кашемірових панталонів і розкинувся у вигідному м'якому фотелі з подушками, сидіння якого утворило із спинкою кут у сто двадцять градусів. Він перестав сьорбати чай і сидів нерухомо, втупившись у позолочену ручку вугільного совка, не бачачи ні совка, ні каміна. Він навіть не ворухив присок. Яка нерозважливість! Хіба не втіха — розгрібати жар, мріючи про жінок? Наша думка наділяє словами голубі язички полум'я, які, раптом спалахнувши, потріскують у каміні. А ти сидиш і слухаєш виразну й різку мову бургундців.

На цьому слові затримаємось і для людей необізнаних наведемо пояснення одного вельми поважного етимолога, що побажав залишитися невідомим. Бургундець — народна назва, дана за часів Карла VI тим тріскучим спалахам полум'я, які викидають на килим чи на одягу жаринки — зародок пожежі. Вогонь, кажуть, звільняє повітряний пухирець, залишений у серцевині дерева хробаком. *Inde amor, inde burgundus**. Боязко спостерігаєш, як, подібно до лавини, скочується вугілля, яке було так старанно укладене між двома палаючими полінами. О! Ворухити жар у каміні, коли ти закоханий — чи не означає це втілювати свої думки у мінливі образи?

* Де любов, там і бургундець (латин.).

Саме в таку хвилину я увійшов до Ежена. Він підхопився й вигукнув:

— А, ось і ти, любий Орасе! Давно ти тут?

— Оце щойно увійшов.

— А!

Растіньяк узяв листи, надписав на них адреси і подзвонив служникові.

— Віднесіть це в місто.

Жозеф мовчки вийшов. Не служник, а скарб!

Ми завели розмову про Морейську експедицію, в якій я мав намір узяти участь як лікар. Ежен зауважив мені, що я багато втрачу, якщо поїду з Парижа, і ми заговорили про всяку всячину. Гадаю, на мене не нарікатимуть, якщо я пропущу цю розмову.

.....

Близько другої години пополудні, коли маркіза де Лістомер устала, покоївка Кароліна подала їй листа. Маркіза почала читати, поки Кароліна її зачісувала. (Необачність, притаманна багатьом молодим жінкам!)

"О любий, ненаглядний ангеле мій, джерело мого життя і щастя!" Прочитавши ці слова, маркіза хотіла була кинути листа у вогонь, але їй впала в голову забаганка, яку всяка добродісна жінка зрозуміє,— довідатись, як закінчить чоловік листа, початого в такому тоні. Отож вона стала читати далі. Дійшовши до четвертої сторінки, маркіза, ніби втомившись, опустила руки.

— Кароліно, підіть довідайтесь, хто приніс цього листа.

— Пані, я сама взяла його від служника барона де Растіньяка.

Запала довга мовчанка.

— Чи не бажають пані одягтися?

— Ні.

"Який нахаба!" — подумала маркіза.

.....

Я прошу, щоб кожна жінка сама вирішила, як би вона повелася за подібних обставин.

Що ж до пані де Лістомер, то вона твердо постановила: віднині вона більше не прийматиме Ежена де Растіньяка; а якщо зустріне його у світі, то виявить до нього більше ніж зневагу, адже його зухвалість не зрівняти з тим, що маркізі досі траплялося пробачати. Першим її бажанням було зберегти листа, але, поміркувавши, вона спалила його.

— Пані допіру одержала чудного любовного листа й прочитала його!
— повідомила Кароліна економку.

— Оцього вже я від пані не сподівалася! — вигукнула вражена економка.

Увечері пані де Лістомер поїхала до віконтеси де Босеан, куди, мабуть, мав приїхати і Растіньяк. Це було в суботу, в прийомний день віконтеси. Віконтеса — далека родичка пана де Растіньяка, і той, звісно, відвідає її. Пані де Лістомер прибула для того, щоб знищити Ежена своєю холодністю, але прождала його марно до другої години ночі. Один дуже розумний чоловік, Стендаль, створив оригінальну теорію "кристалізації"² — і її цілком можна прикласти до тієї розумової діяльності, яка відбувалася в маркізі до, під час і після цього вечора.

Через чотири дні Ежен лаяв свого служника.

— Ось що, Жозефе, доведеться мені вигнати тебе, голубе!

— Чому, пане?

— Ти робиш забагато дурниць. Куди ти відніс ті два листи, які я дав тобі в п'ятницю?

Жозеф остовпів; він завмер, як статуя в соборному порталі, і напружив усю свою пам'ять. Раптом він дурнувато посміхнувся і відповів:

— Пане, одного я відніс маркізі де Лістомер, на вулицю Сен-Домінік, другого — вашому повіреному.

— Ти певний у цьому?

Жозеф геть спантеличився. Я випадково був присутній при цій розмові й вирішив утрутитися.

— Жозеф усе зробив правильно, — сказав я.

Ежен обернувся до мене.

— Я несамохіть прочитав адреси і...

— І що ж? — вигукнув Ежен,— Адже один із листів був адресований пані де Нусінген!

— Ні, хай йому чорт! Я навіть подумав був, друже, що твоє серце перекочувало з вулиці Сен-Лазар на вулицю Сен-Домінік.

Ежен ляснув себе долонею по лобі й посміхнувся. Жозеф зразу збагнув, що помилка сталася не з його вини.

А ось і наслідки, над якими усі юнаки повинні задуматися. Ежен припустився одразу двох помилок. По-перше, йому здалося кумедним

посміятися разом із пані де Лістомер над непорозумінням, що зробило її адресаткою листа, який призначався не їй. По-друге, він вирушив до пані де Лістомер лише через чотири дні після цього випадку, дозволивши, отже, думкам цієї добродішної жінки кристалізуватися. Можна знайти тут і ще з десяток помилок, але про них ліпше змовчати, щоб дати дамам утіху пояснити їх *ex professo** людям, які нічого не збагнули самі. Коли Ежен під'їхав до дому маркізи, воротар зупинив його, сказавши, що пані немає вдома. Растіньяк уже сідав у карету, коли надійшов маркіз.

* Зі знанням справи (латин.).

— Ходімо до нас, Ежене: дружина в себе.

Не осуджуйте маркіза! Адже хоч би який хороший був чоловік, він рідко досягає досконалості. Растіньяк уже піднімався сходами, коли нарешті збагнув, що вчинив не менше десятка помилок проти світської логіки на цій сторінці чудової книги свого життя. Пані де Лістомер мимоволі зашарілася, побачивши Ежена, що входив із її чоловіком. Растіньяк помітив цей раптовий рум'янець. Якщо навіть найскромніший мужчина не позбавлений деякого нальоту самозакоханості, подібно до того, як жінка — фатальної кокетливості, то хто ж осудить Ежена за те, що він подумав: "Он як — і ця твердиня взята?" Він набундючився. Хоча молодим людям жадібність не притаманна, а проте вони ніколи не відмовляються від трофеїв.

Пан де Лістомер узяв "Газетт де Франс", яку побачив на каміні, і відійшов до вікна, щоб з допомогою журналіста виробити свою власну думку про становище у Франції. Жінка, навіть найсором'язливіша, уміє швидко вибратися з халепи — здається, в неї завжди напохваті фіговий листок, що його дала їй наша праматір Єва. Коли Ежен, витлумачивши на свою користь небажання прийняти його, досить розв'язно вклонився маркізі, то вона уже встигла приховати свої думки за однією з тих жіночих усмішок, які ще загадковіші, ніж слова монарха.

— Ви нездужаєте, маркізо? Мені сказали, ви не приймаєте.

— Ні, пане.

— Може, ви збиралися вийти з дому?

— Теж ні.

— Ви чекали когось?

— Нікого.

— Якщо мій візит недоречний, винуватьте у цьому лише маркіза. Я скорився вашій таємничій забороні, але він сам запросив мене переступити поріг святилища.

— Пан де Лістомер не був утаємничений у мої плани. Іноді з обачності чоловіка не втаємничують у деякі справи.

Твердий і люб'язний тон маркізи, промовистий погляд, яким вона окинула Растіньяка, заронили в нього думку, що він, мабуть, радіє передчасно.

— Пані, я розумію вас,— сказав він, сміючись.— Отже, я повинен двічі радіти тому, що зустрів маркіза: він дав мені нагоду виправдатися перед вами, що було б ризиковано, якби ви не були втіленням самої доброчесності.

Маркіза здивовано глянула на барона, але відповіла з гідністю:

— Пане, найкращим виправданням для вас була б мовчанка. Що ж до мене, то обіцяю вам цілковите забуття. Хоча такої великодушності ви навряд чи заслуговуєте.

— Пані,— жваво заперечив Растіньяк,— дарма шукати виправдання там, де не було образи! Лист, який ви отримали і який здався вам таким непристойним,— додав він, стишивши голос,— призначався не вам.

Маркіза не могла стримати усмішки, їй хотілося вдати з себе ображену.

— Навіщо брехати! — сказала вона поблажливо-насмішкуватим тоном, але досить лагідно. — Тепер, коли я вас висварила, я залюбки посміюся із цього викруту, не позбавленого лукавства. Я знаю, є простачки, які легко попалися б на цей гачок. "Боже мій! Який він закоханий!" — вирішили б вони.— Маркіза силувано засміялася і додала поблажливо: — Якщо хочете, щоб ми zostалися друзями, не посилайтесь на "помилки", мене так легко не одурити.

— Але я даю вам слово, пані, ви помиляєтесь куди більше, ніж думаєте,— жваво заперечив Ежен.

— Про що ви там гомоните? — спитав пан де Лістомер, який прислухався до розмови, але ніяк не міг проникнути в її туманну сутність.

— Та вам це нецікаво,— відповіла маркіза.

Пан де Лістомер спокійно читав далі, потім сказав:

— Ох! Пані де Морсоф померла. Ваш бідолашний брат, мабуть, зараз у Клошгурді.

— Чи ви розумієте, пане, що сказали мені зухвалість? — спитала маркіза, звертаючись до Ежена.

— Якби я не знав суворості ваших життєвих правил,— простодушно відповів він,— то подумав би, що ви хочете приписати мені думки, які я

рішуче заперечую, чи задумали вивідати в мене мою таємницю. А може, ви просто хочете посміятися з мене?

Маркіза усміхнулася. Ця усмішка розсердила Ежена.

— Що ж, пані, вірте в цю "образу", коли вам так хочеться, хоча я в ній і не винний. Сподіваюся, ви ніколи не відкриєте, якій саме із світських дам було адресовано цього листа.

— Як! Невже це досі пані де Нусінген? — вигукнула маркіза де Лістомер, якій було так цікаво узнати таємницю, що вона забула про своє бажання помститися Еженові за його зухвальство.

Ежен почервонів. У двадцять п'ять років іще червоніють, коли тобі ставлять на карб вірність, з якої жінки сміються, щоб приховати, що вони їй заздрять. Одначе Растіньяк відповів досить стримано:

— А чому б і ні, пані?

Ось яких помилок ми припускаємося в двадцять п'ять літ! Це признання завдало пані де Лістомер душевного хвилювання; але Ежен ще не умів читати на жіночому обличчі, глянувши на нього скосячи мимохідь.

Губи у маркізи збіліли. Вона подзвонила і звеліла принести дров, даючи Растіньякові зрозуміти, що йому пора йти.

— Якщо все це так,— затримуючи Ежена, холодно й різко сказала вона,— то як ви, пане, поясните, що на конверті ви написали моє ім'я? Адже перевернути адресу на листі не так легко, як узяти з неухважності чужий циліндр, коли гості роз'їжджаються з балу.

Ежен збентежено і водночас зухвало глянув на маркізу: він відчував, що стає смішним, і, пробурмотівши якусь хлоп'ячу фразу, вийшов.

Через кілька днів маркіза переконалася, що Ежен казав правду. Ось уже два тижні, як вона не виїздить у світ.

На всі запитання про причину цього затворництва маркіз відповідає: "У моєї дружини гастрит".

Але я лікую її, мені відома її таємниця; я знаю, що у неї лише легкий нервовий розлад, яким вона й скористалася, щоб нікуди не виїжджати.

Париж, лютий 1830 р.

Примітки

склав Дмитро Наливайко

Оповідання написане 1830 р. й того ж таки року надруковане у збірці "Філософські романи і повісті". Та за своїм змістом це побутова зарисовка з анекдотичною фабулою, і в "Людській комедії" Бальзак перемістив його до "Сцен приватного життя" в "Етюдах про звичаї". Сюжетно оповідання тяжіє до роману "Батько Горіо"; тут молодий Ежен Растіньяк пише любовного листа своїй коханці Дельфіні де Нусінген, але помилково посилає його зразково доброчесній маркізі де Лістомер.

1. С. 467. "Вільгельм Телль" — опера італійського композитора Джоаккіно Россіні за мотивами однойменної драми Фрідріха Шіллера.

2. С. 469. Один дуже розумний чоловік, Стендаль, створив оригінальну теорію "кристацізації"...— Мається на увазі теорія кристалізації любовного почуття, яку Стендаль виклав у трактаті "Про кохання" (1822).